

تاریخ پزشکی و دامپزشکی در ایران

○ نوشته: دکتر حسن تاج بخش

○ ترجمه: علی اکبر احمدی دارانی

بیشتر معطوف به مفهوم بیماری و تکامل آن شد. برخی از بیماری‌ها ریشه کن شدند. برخی را طبیعت تغییر داد و برخی بیماری‌های جدید پدیدار شدند. این مبارزه پایان‌ناپذیر بین بیماران و بیماری همجان ادامه دارد. بیماری‌ها به قدمت تاریخ نوع بشر هستند.

عوامل بیماری‌زا همیشه وجود داشته‌اند و هنوز در شکل‌های مختلف رخ می‌نمایند. ما مجبوریم عمیقاً آنها را مورد مطالعه قرار دهیم تا دریابیم که پزشکان و دامپزشکان قدیم راجع به آنها چه گفته‌اند. ما باید از شیوع بیماری‌های مهلک در انسان یا حیوان که ممکن است بعد از قرن‌ها ظهور کند، جلوگیری کنیم.

دکتر حسن تاج بخش، استاد ممتاز میکروبیولوژی و تاریخ علم در دانشگاه تهران است. وی بیش از ۱۰۰ مقاله تحقیقی درباره میکروبیولوژی، ایمنی‌شناسی و تاریخ علم در نشریه‌های داخلی و بین‌المللی نگاشته است. وی همچنین ۱۰ کتاب در این حوزه تألیف کرده است. پژوهش‌های شبانه‌روزی دوازده ساله وی به نگارش این کتاب‌ها منجر شد: تاریخ پزشکی و دامپزشکی در ایران در دو جلد (ج اول: ایران باستان تا پایان قرن ششم. ج دوم: دوره اسلامی از قرن هفتم تا پایان قرن نوزدهم) تاریخ بیمارستان‌های ایران (۲۰۰۰ صفحه) که در سال‌های ۱۹۹۳، ۱۹۹۷ و ۲۰۰۰ در تهران به فارسی منتشر شده است.

این نویسنده تقریباً ۲۵۰۰ جلد از کتاب‌ها و

تاریخ علم، بیان سرگذشت کوشش‌ها و مرارت‌هایی است که دانشمندان و افراد گمنام حقیقت‌جو در طی هزاران سال انجام داده‌اند تا محیط زیست را برای خود و نسل‌های بعد مساعد کنند و به راز آفرینش و واقعیت پدیده‌های طبیعی در حد توان خود پی ببرند.

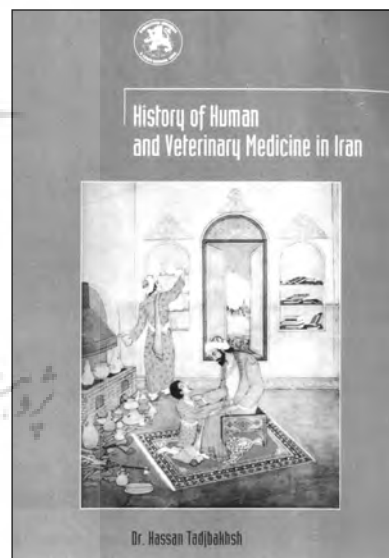
شاید یافته‌های علمی دنیای قدیم در طب از جمله دامپزشکی - چه در ایران چه در سایر کشورها - در مقایسه با یافته‌های علمی امروزی ابتدایی به نظر برسد؛ اما همه باید به این نکته توجه کنند که ریشه‌های علم امروزی در یافته‌های قدیم است.

تاریخ بشر قدیم‌تر از آن چیزی است که ما گمان می‌کنیم. انسان سرگردان نخستین صدها هزار سال پیش در غارها و پناهگاه‌های کوچک می‌زیست. با روشنگری افکار و پایه‌گذاری علوم پایه تحولی شگرف در حیات انسان به وقوع پیوست. تاریخ تمدن دوره کوتاهی از تاریخ نوع بشر و تنها چند هزار سال عمر دارد.

به تدریج علم در جامعه انسانی رشد کرد و اقوام منقرض شدند، در حالی که انسان‌هایی جدید، پدیدآمدند و وارث دانش‌های نیاکانشان یا اقوام پیشین شدند.

تمدن علمی و صنعتی؛ به ویژه در طی سه قرن گذشته به طور قابل ملاحظه‌ای زندگی انسان را تغییر داده است.

انقلاب صنعتی جامعه بشری را به سوی مقصدی نامعین به پیش می‌برد؛ همچنین توجه

تاریخ علم آینه تمدن ملل و تجلی کوشش‌های انسان‌ها در کشورهای مختلف برای کسب دانش و کاوش در واقعیت جهان هستی است. در طی قرون گذشته، بشر همواره با شرایط نامطلوب طبیعت و عوامل بیماری‌ها در انسان و حیوانات دست به گریبان بوده است. افرادی دوراندیش و ژرف‌نگر، تجربیاتی درباره علل بلایای طبیعی و بیماری‌ها به دست آوردند. آنها نکته‌های جالبی کشف کرده و شفاهی به نسل‌های آینده انتقال دادند. آنها تجربیات خود را بر سنگ‌ها نقش کردند، بر روی پوست نوشتند و سرانجام بر روی کاغذ ثبت کرده و تحویل آیندگان دادند.

اسناد پزشکی را در کتابخانه شخصی خود یا کتابخانه‌های مهم کشورهای دیگر و بیش از ۱۰۰ دست‌نوشته فارسی یا کتاب‌های عربی را در کتابخانه‌های ایران و دیگر کشورها مطالعه کرده است. دکتر تاج بخش اطلاعات خود را درباره تاریخ پزشکی و دامپزشکی از منابع گوناگونی نظیر زیست‌شناسی، تاریخ، جغرافی، فلسفه، تصوف، مذهب، تمدن و ادبیات جهان؛ به علاوه پزشکی و دامپزشکی جمع‌آوری نموده است.

نویسنده در طی دو سال کتاب خود را با عنوان «تاریخ پزشکی و دامپزشکی در ایران»^۱ (به انگلیسی) می‌نگاشته است که می‌تواند منبع مفیدی برای پژوهشگران محسوب شود. این کتاب در ۵۰۰ صفحه و براساس ۱۰۰ نسخه خطی و تقریباً ۱۰۰۰ کتاب چاپی و سند منتشر شده است. همانگونه که نمایه مندرجات نشان می‌دهد، تاریخ و تکامل پزشکی و دامپزشکی و همچنین تاریخ بیماری‌های واگیردار و همه‌گیر دامی و بیماری‌های حیوانی مسری به انسان یا حیوانات دیگر در فصل‌های جداگانه از قدیم‌ترین زمان‌ها تا پایان قرن نوزدهم در ایران و برخی از قسمت‌های شرق مورد بحث واقع شده است.

در بخش نخست تاریخ پزشکی درباره این علم در دنیای قدیم؛ به ویژه در تمدن سومریان، عیلامیان، آشوریان، بابلیان، یهودیان، مصریان و هندیان به بحث می‌پردازد؛ سپس تاریخ ایران قدیم از زمان‌های دور تا فروپاشی امپراتوری ایران (۶۲۲ میلادی) مورد بحث قرار گرفته است. این فصل با پزشکی ماقبل تاریخ، طب اسطوره‌ای، ابزار پزشکی در اوستا، کتاب زرتشتیان، ادامه می‌یابد و سرانجام دوره‌های تاریخی ایران را مورد بحث قرار می‌دهد.

دانشگاه و بیمارستان جندی شاپور که یکی از مراکز اصلی پزشکی دنیای قدیم (یونان، ایران و روم) است، متعاقب آن ارائه می‌گردد. این فصل، میراث طب قدیم دنیا را به جهان اسلام و سرانجام به اروپا طی نهضت ترجمه معرفی می‌کند. این بخش با روش‌های پزشکی ایرانیان قدیم خاتمه می‌یابد.

بخش دوم تاریخ پزشکی به فصل‌های پزشکی در ایران و جهان اسلام از قرن هفتم تا پایان قرن نوزدهم اختصاص داده شده است. این فصل شامل تاریخچه زندگی و نوآوری‌های طبیبان بزرگ و دانشمندان مشرق که اکثریت آنها ایرانی هستند، چون **علی بن ربن طبری**، **الرازی**، **المجوسی**، **ابن سینا**، **اسماعیل جرجانی** و بسیاری دیگر از دانشمندان مشهور می‌شود.

این طبیبان، تجربیات پزشکی قدیم را کسب کرده؛ گسترش دادند و به نسل‌های آینده منتقل کردند. این میراث گرانبها راه خود را به جوامع

شاید یافته‌های علمی دنیای قدیم در طب از جمله دامپزشکی - چه در ایران چه در سایر کشورها - در مقایسه با یافته‌های علمی امروزی ابتدایی به نظر برسد؛ اما همه باید به این نکته توجه کنند که ریشه‌های علم امروزی در یافته‌های قدیم است

دکتر تاج بخش اطلاعات خود را درباره تاریخ پزشکی و دامپزشکی از منابع گوناگونی نظیر زیست‌شناسی، تاریخ، جغرافی، فلسفه، تصوف، مذهب، تمدن و ادبیات جهان؛ به علاوه پزشکی و دامپزشکی جمع‌آوری نموده است

ایرانی، ترکی، عربی، هندی و اروپایی - یکی پس از دیگری - باز کرد و زندگی ده‌ها هزار تن از اجداد مردمان امروز را از چنگال بیماری‌ها و مرگ‌های ناگهانی نجات داد. شاید این طب قدیم هنوز بتواند به عنوان طب جایگزین برای شفای بیماری‌های مزمن و لاعلاج به کار رود. تکامل و تاریخ بیماری‌های واگیردار، تاریخ بیمارستان‌ها، روش‌های پزشکی قدیم در ایران و جهان اسلام و تاریخ جراحی، بیماری‌های زنان، چشم پزشکی، روان پزشکی و داروشناسی، روش‌های تشخیص و معالجه بیماری‌ها، گیاهان و علف‌های دارویی از دیگر موضوع‌های این کتاب است. همچنین این کتاب از تأثیر پزشکی اروپاییان در ایران و پایان طب قدیم بحث می‌کند. یکی از رساله‌های دستنویس طبیبی رازی که نخستین مقاله آن درباره ایمنی‌شناسی است. در این بخش ارائه شده است.

پی‌نوشت:

۱. این مقاله ترجمه‌ای است از:
studies in History of Medicine and
science, vol. XVIII. No ۱. Newseries
۲۰۰۲. ۱۰۷-۱۱۱ (History of Medicine and
ve terinary medicin in Tran).

۲. این کتاب با عنوان:

History of Human and Veterinary
Medicine in Iran

در فرانسه توسط انتشارات "Merieux" به زبان
انگلیسی چاپ و منتشر شده است.

بخش دامپزشکی براساس مدارک و دستنوشته‌های گوناگون است. برخی از اینها منحصر به فردند و همچنین بسیاری به صورت کتاب‌ها و مدارک ایران و جهان اسلام و